

SBM1660 Højlund I

Kulturhistorisk rapport

Udgravningsfeltet åbnes. I forgrunden tagbærende stolper fra et treskibet langhus. I baggrunden bronzealdergravhøjen 160203-22.

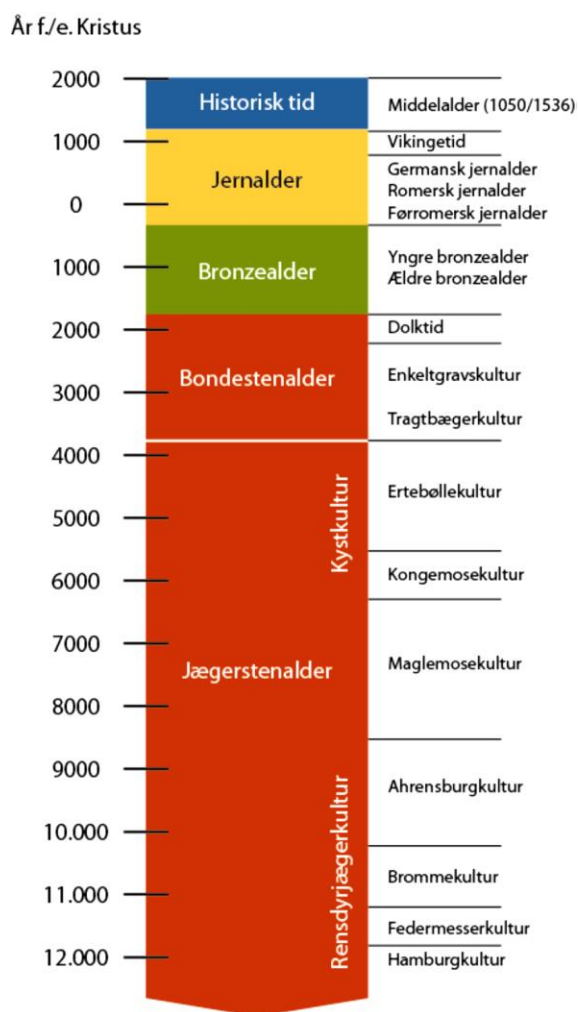
Dover Sogn, Hjelmslev herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.02.03. SB.nr: 347.
KUAS nr. 19/00678

Rapport for den arkæologiske undersøgelse af lokaliteten SBM1660 Højlund I. Den systematiske undersøgelse, der i alt omfattede 857 m², viste sig at kunne bekræftede observationerne fra forundersøgelsen. Nemlig, at der indenfor det udpegede interesseområde har ligget et treskibet langhus i to faser. Langhuset skal formentlig dateres til overgangen mellem yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder. Undersøgelsen, der fandt sted d. 24.01.19, blev foretaget af arkæolog Anja Vegeberg Jensen, arkæolog og museumsinspektør Ejvind Hertz samt arkæolog Anders Bonde Mørk.

Indhold

Tidstavle.....	2
Resumé.....	3
Undersøgelsens forhistorie.....	3
Administrative data.....	4
Topografi, terræn og undergrund.....	4
Målesystem.....	5
Øvrige data.....	5
Udgravningsmetode.....	6
Undersøgelsens resultater.....	7
Fremtidigt arbejde på stedet.....	15

Tidstavle

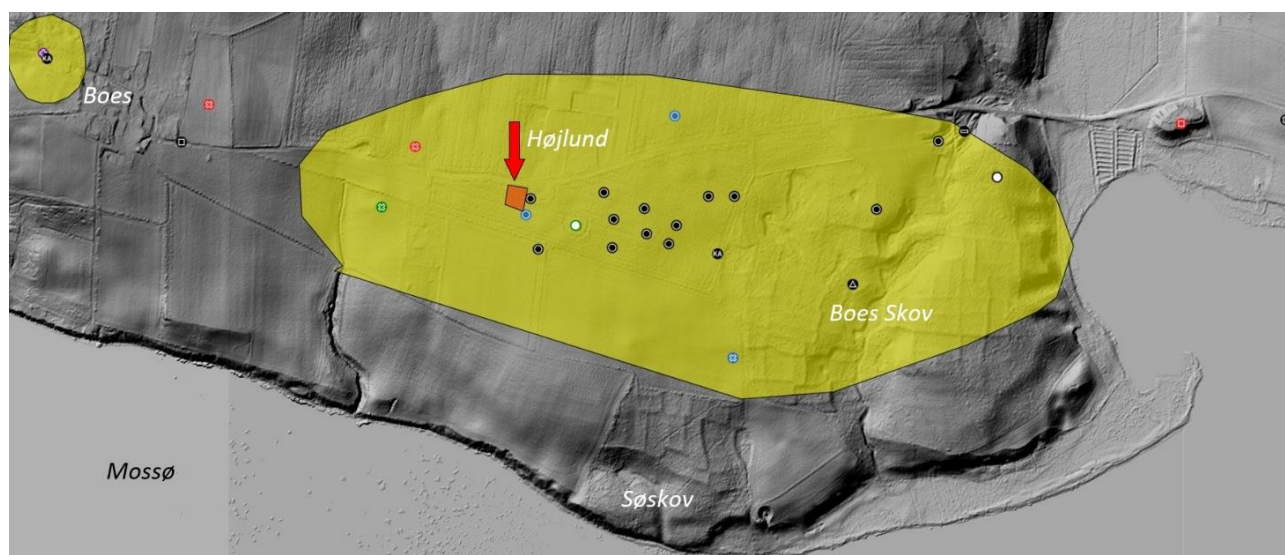
Resumé

Ved undersøgelsen blev der fundet et treskibet langhus i to faser. Bygningen skal formentlig dateres til slutningen af yngre romersk jernalder eller tidlig ældre germanertid (300-500 e.v.t.). I en af bygningens tagbærende stolpehuller fremkom et husoffer i form af en lille treleddet kop. Omkring bygningen fandtes desuden enkelte spredte stolpehuller samt en lertagningsgrube. Der blev i pløjelaget observeret enkelte spredte ukarakteristiske flintafslag, samt enkelte stykker hvidbrændt flint.

Undersøgelsens forhistorie

Den systematiske undersøgelse af det 857 m² store areal blev foretaget med udgangspunkt i en arkæologisk forundersøgelse på grunden. Undersøgelsen var foranlediget af opførelse af en privat bolig umiddelbart vest for ejendommen Emborgvej 66, 8660 Skanderborg. Hele det berørte område omfatter i alt ca. 3000 m². Der blev efter forundersøgelsen udpeget et arkæologisk interesseområde på ca. 850 m² på den sydelige halvdel af grunden. Forundersøgelsen, der fandt sted d. 17.01.19, blev foretaget på baggrund af bygherres ønske om at afklare arkæologien på stedet. Den systematiske undersøgelse fandt sted ugen efter d. 24.01.19.

Kulturarvsarealet Højlunds mark: Det berørte område ligger indenfor "Højlunds mark", der regnes for "kulturarvsareal af national betydning" (160203-260). Centralt i dette kulturarvsareal ligger en fredet bronzealderhøj (160203-22), hvis beskyttelseszone ligger op til undersøgelsesområdet. Gravhøjen er til alle sider omgivet af en højgruppe bestående af mindst 12 overpløjede højtømter fra bronze- og jernalder. Fra flere af højtømterne foreligger efterretninger om fund af gravgenstande af bl.a. guld og jern, foruden fund af jordfæste- og brandgrave. Indenfor kulturarvsarealet er der desuden gjort et depotfund fra bronzealder samt forskellige enkeltfund fra yngre stenalder. I kulturarvsarealets østlige del og umiddelbart syd herfor er der tydelige spor efter velbevarede oldtidsagre, sandsynligvis fra yngre bronzealder / førromersk jernalder. Marksystemerne træder tydeligt frem på reliefkort (2008). Marksystemerne fremstår tydeligst i Boes Skov og Søskov, men kan også stedvis skimtes på de tilstødende dyrkede marker.

Kulturarvsarealet Højlunds Mark (160203-260) med gravhøje og marksystemer. På reflektorkortet ses marksystemerne tydeligst i skovområderne øst og syd for undersøgelsesområdet (i hhv. Boes Skov og Søskov), men skimtes også stedvist i de tilstødende dyrkede områder. Den røde pil markerer undersøgelsesområdet.

Tidligere undersøgelser i området: Der er i 2016 foretaget en mindre prøvegravning (160203-335) umiddelbart vest for Boes Skov (ca. 500 m SØ for det forundersøgte område). Prøvegravningen ved Boes Skov havde primært til hensigt at afklare, om der fandtes bevarede spor efter bronze- eller jernalderbebyggelse, som kunne sættes i forbindelse med de registrerede oldtidsagre i skoven og de tilstødende markområder. Her blev der fundet flere grubeanlæg med talrige keramikfund, men der blev ikke påtruffet sikre huskonstruktioner.

Administrative data

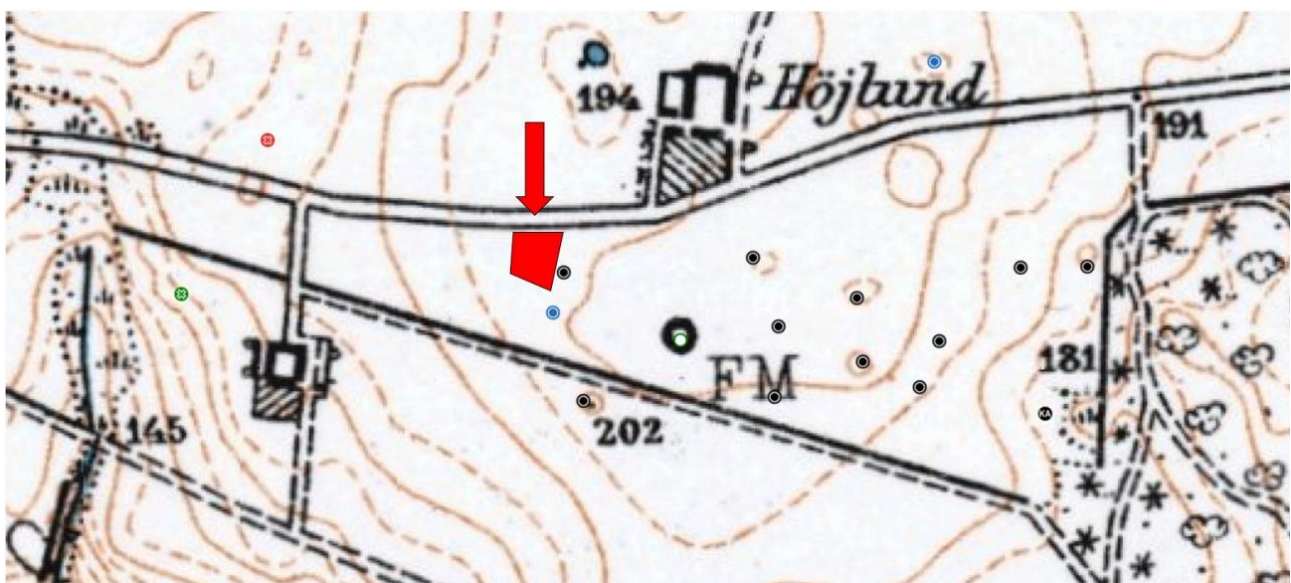
Forud for et privat byggeprojekt blev, der d. 17.01.19. foretaget en mindre, selvbetalt forundersøgelse umiddelbart vest for ejendommen Emborgvej 66, 8660 Skanderborg. Bygherre ønskede inden byggeriet at få afklaret de arkæologiske forhold ved en arkæologisk forundersøgelse. På baggrund af resultaterne fra forundersøgelsen blev et areal på ca. 850 m² indstillet til systematisk undersøgelse. Udgravningen fandt sted d. 24.01.19.

Ansvarlig for undersøgelsen: Museum Skanderborg, Adelgade 5, 8660 Skanderborg.

Dokumentationsmateriale bestående af fund, fotos, tegninger samt rapporter opbevares på Museum Skanderborg, Adelgade 5, 8660 Skanderborg.

Topografi, terræn og undergrund

Undersøgelsesområdet ligger 700 m øst for landsbyen Boes og knap 600 m nord for Mossø. Det berørte område er beliggende i omtrentligt plant terræn, der hæver sig ganske svagt op mod gravhøjen (160203-22) i syd / sydøstlig retning, hvorfra der er god udsigt over Søskov og Mossø. Undergrunden kendetegnes over hele undersøgelsesområdet af orangegult homogent let leret / leret sand, der er ganske let gruset og med få større sten. Muldlaget har en ensartet tykkelse på mellem 30-45 cm (tykkest mod nord). I pløjelaget ses hist og her hvidbrændte flintstykker samt talrige spredte koksklumper.

Kortudsnit af lavt målebordsblad. Flere af de overpløjede gravhøje fremstår som små forhøjninger omkring den fredede bronzealderhøj (FM), der ses syd for gården Højlund centralt placeret i kortudsnittet. Den røde pil markerer undersøgelsesområdet.

Undersøgelsesterrænet set fra NV – som det så ud d.15.01.19 – to dage inden forundersøgelsen. I baggrunden th. ses Mossø og midt i billedet Søslev. Tv. ses bronzealdergravhøjen (160203-22).

Målesystem

Opmåling af udgravningsfelt og anlæg blev foretaget med GPS i projektion UTM Zone 32 Euref 89. Måledata blev sidenhen konverteret til Mapinfo via MapDigi.

Øvrige data

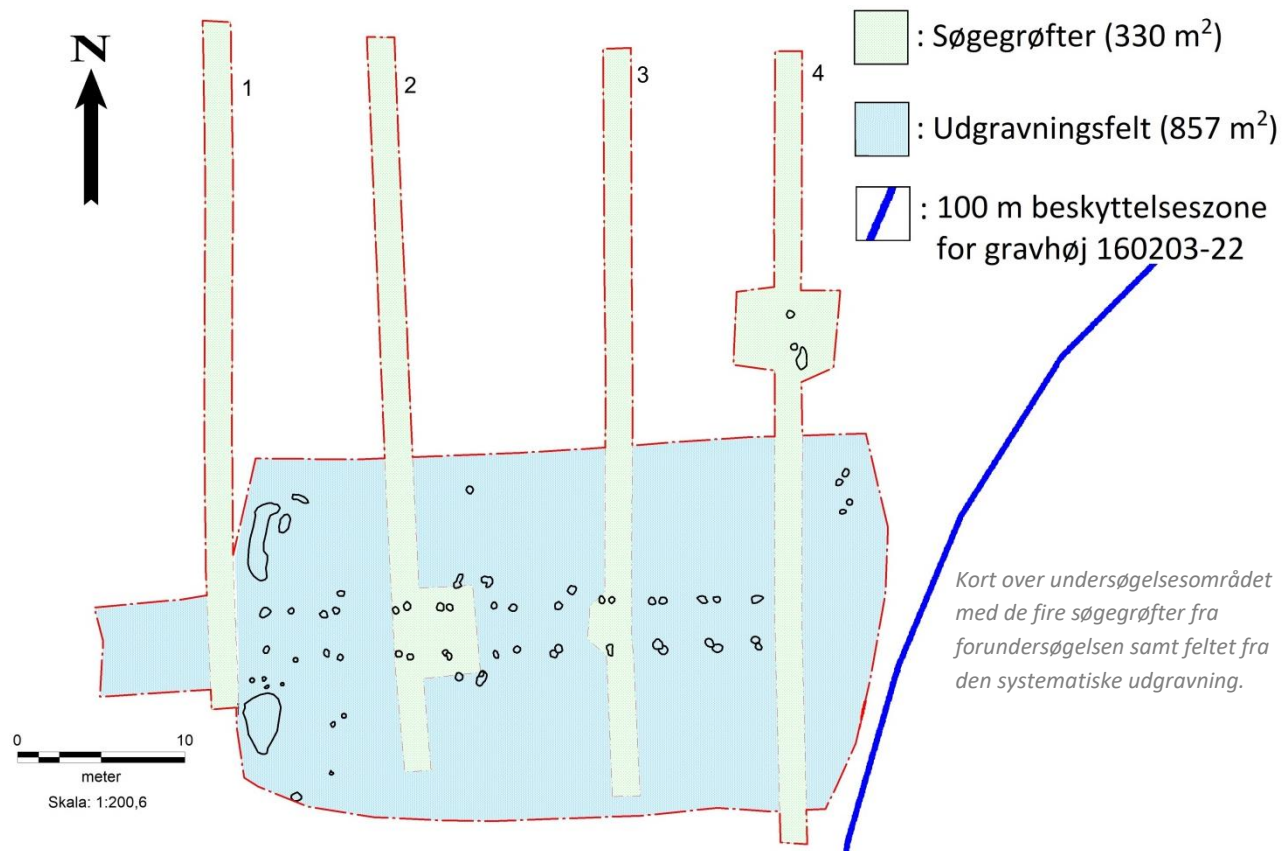
Udgravningen blev foretaget på en enkelt dag (d. 24.01.19). Arbejdet blev udført af arkæolog Anja Vegeberg Jensen (AVJ), arkæolog og museumsinspektør Ejvind Hertz (EHZ) og arkæolog Anders Bonde Mørk (ABM - udgravningsleder). Maskinassistenten blev leveret af entreprenørfirmaet KM maskiner. Der blev benyttet en gravemaskine på bæltet med en 2 m bred skovl, der blev ført af maskinfører Rasmus. Undersøgelsen fandt sted i lettere blæsende, men tørt, overskyet frostvejr (ca. 3-5 minusgrader).

Foto 27: Oversigtsfoto. Udgravningsfeltet set fra ØSØ. Størstedelen af feltet er her åbent. AVJ tegner og beskriver anlæg. EHZ følger gravemaskinen.

Udgravningsmetode

Med udgangspunkt i resultaterne fra forundersøgelsen blev der ved den systematiske udgravning åbnet et udgravningsfelt på 857 m². Samtlige anlæg blev opmålt med GPS, snittet, tegnet i profil og beskrevet. Fundmaterialet fra anlæggene blev indsamlet og hjemtaget til museet.

Øverst tv: Foto 15: Oversigtsfoto. Udgravningsfeltet åbnes. I baggrunden bronzealdergravhøj 160203-22. AVJ indmåler anlæg med GPS. EHZ følger gravemaskinen. Set fra vest.

Øverst th: Foto 57: Arbejdsfoto. AVJ tegner og beskriver anlæggene A72 og A73. Set fra vest.

Nederst th: Foto 49: Oversigtsfoto. Udgravningen er næsten afsluttet. Gravemaskinen dækkede løbende de afsluttede områder af udgravningsfeltet. Set fra nordøst.

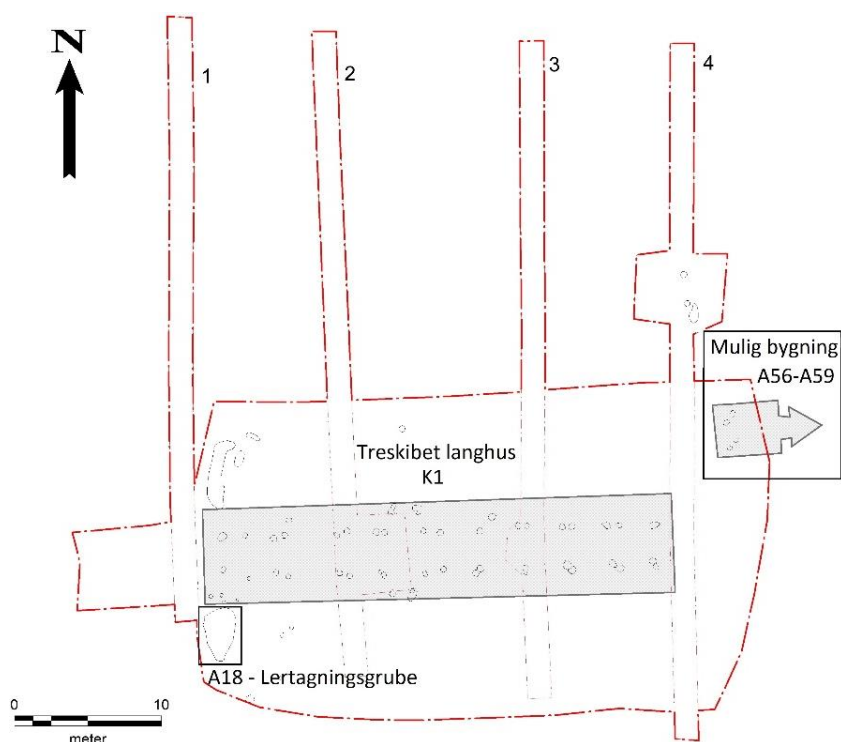
Undersøgelsens resultater

Der blev ved undersøgelsen fundet i alt 60 anlæg, der (jf. tabellen herunder) fordeler sig på syv forskellige anlægstyper. Hovedparten af anlæggene tilhører langhuset K1, der lå centralt i udgravningsfeltet.

Anlægstype	Antal	%
Lertagningsgrube	1	1,7
Stenspor	1	1,7
Fyldskifte	3	5,0
Indgangsstolpehul	4	6,7
Naturfænomen	6	10,0
Stolpehul	7	11,7
Tagbærende stolpehul	38	63,3
Total	60	100

Herover: Tabel over de 60 fundne anlæg fordelt på anlægstyper.

Th: Oversigtskort over udgravningsfeltet og de fire søgegrøfter fra forundersøgelsen samt fremhævelse af undersøgelsens mest interessante konstruktioner og anlæg: A18, K1, samt A56-59.

K1 – treskibet langhus

K1 er et øst-vest orienteret treskibet langhus i to faser. Konstruktionen blev ved forundersøgelsen påtruffet i to af de fire søgegrøfter (grøfterne 2 og 3). Interesseområdet, der blev undersøgt ved den systematiske udgravning, blev udpeget på baggrund af placeringen af K1. K1 ligger således centralt i udgravningsfeltet. Hele bygningen, hvis to faser i alt omfatter 37 tagbærende stolpehuller, samt 4 indgangsstolper blev fritlagt ved udgravningen. Samlet set kan der således knyttes 41 anlæg til konstruktion K1. Således tilhører 68 % af samtlige anlæg fundet ved den systematiske undersøgelse én af K1's to faser.

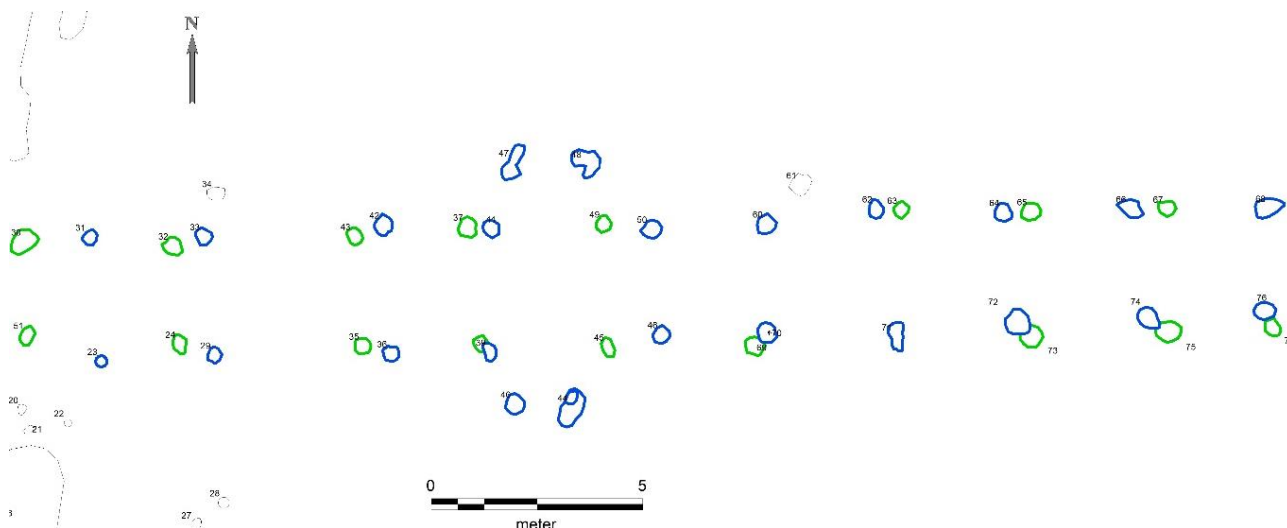

Foto 33: Oversigtsfoto over K1 set fra vest. Midt i billedet ses hus K1, hvoraf omtrent halvdelen af anlæggene er snittede. I forgrunden ses det tagbærende stolpepar A30 og A51. AVJ står ved A36, mens EHZ står ved bygningens østgavl.

Faseinddeling (K1): K1 kan inddeles i to næsten identiske husfaser. De to faser har ligget ganske nøjagtigt på samme sted. Begge faser har haft 10 sæt tagbærende stolper og 4 indgangsstolper. Selvom de to husfaser flere steder var overlappende eller lå nøjagtigt oven i hinanden, var det ikke desto mindre muligt med relativt stor sikkerhed at bestemme, hvilken fase anlæggene tilhørte. Fyldjorden i den yngre fase (fase 2) fremstod en anelse mørkere end fylden i den ældre fase (fase 1). Således kunne stratigrafien forholdsvis tydeligt fastslås i hovedparten af de tilfælde, hvor der var overlap mellem de to fasers anlæg. Kun få steder var det ikke muligt med sikkerhed at afgøre, hvilken fase anlæggene skulle tilskrives. Det gælder bl.a. fra indgangsstolperne: A40 og A44 samt A47 og A48. Desuden kunne der tre steder – ved anlæggene A60, A68 og A71 – kun konstateres ét tagbærende anlæg tilhørende den yngre fase. På disse steder var det tagbærende anlæg fra den ældste bygning (fase 1) helt bortgravet ved anlæggelsen af den yngre bygning (fase 2). Der er således 17 tagbærende anlæg i den ældre fase og 20 i den yngre fase jf. tabellen herunder.

Fase	Tagbærende stolpehuller i langhuset K1	Antal
1	A24, A30, A32, A35, A37, A38, A43, A45, A49, A51, A63, A65, A67, A69, A73, A75, A77	17
2	A23, A29, A31, A33, A36, A39, A41, A42, A46, A50, A60, A62, A64, A66, A68, A70, A71, A72, A74, A76	20

Tabel over anlæg tilhørende K1 opdelt efter fase

Oversigtsplaner for K1's faseinddeling. Grøn markering: Ældre fase (fase 1). Blå markering: Yngre fase (fase 2).

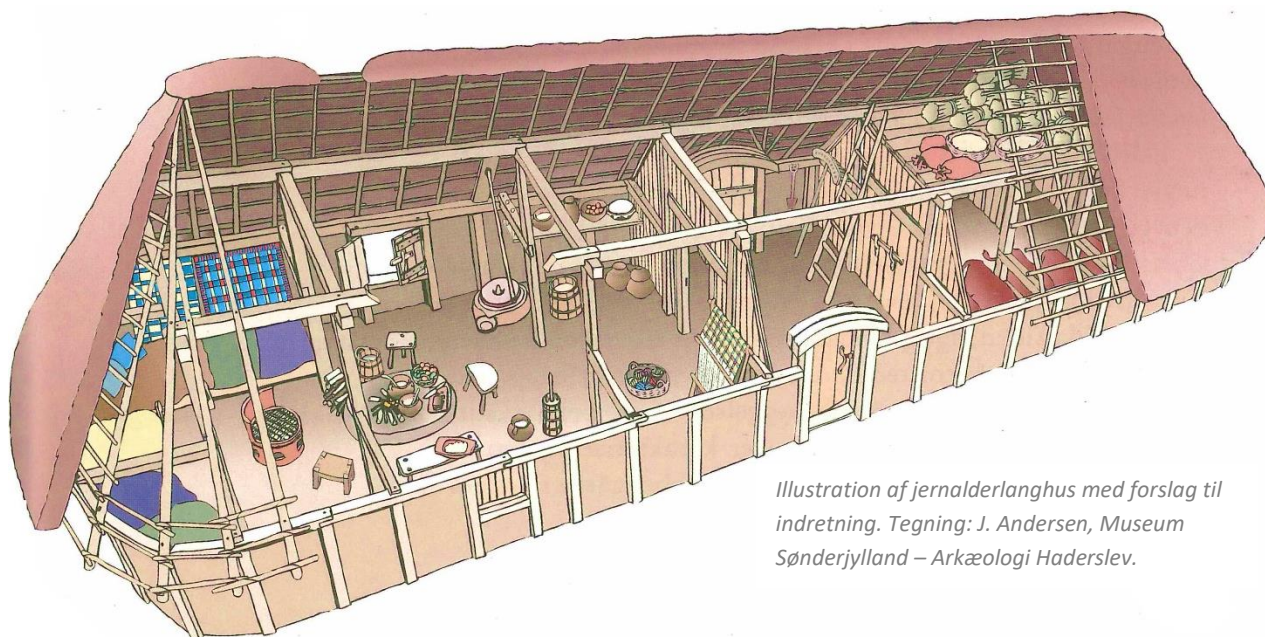
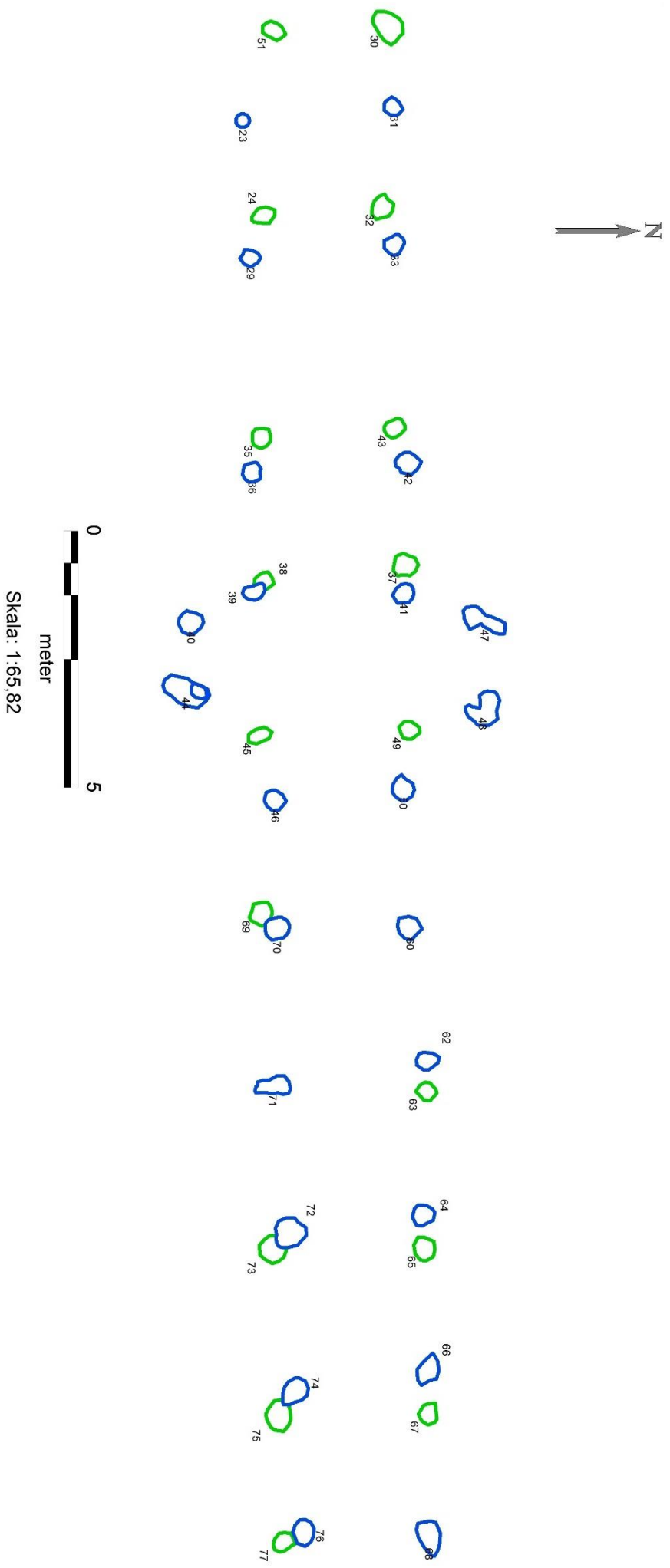
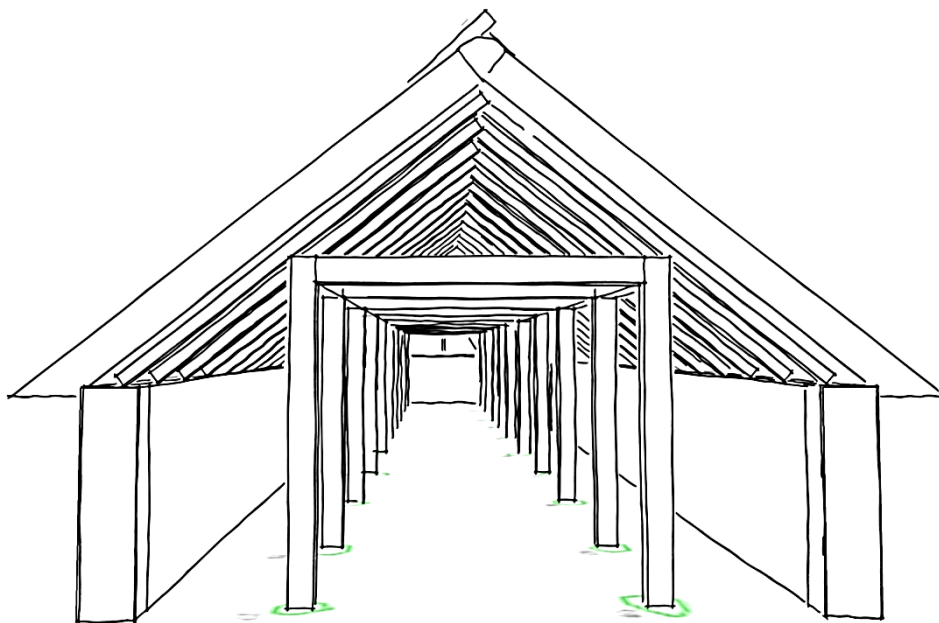
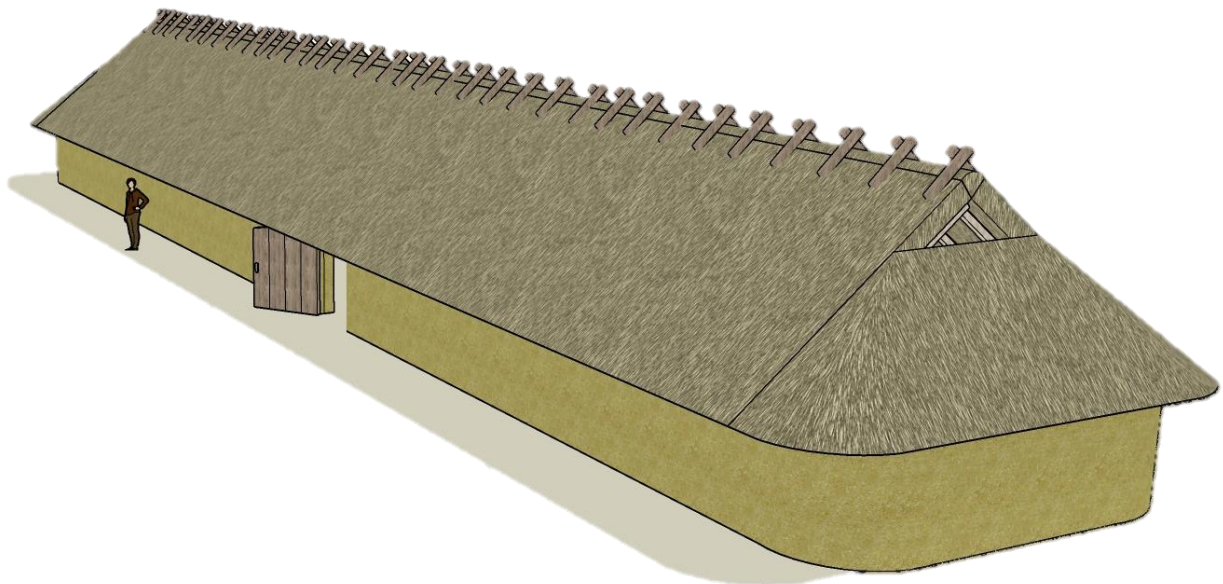
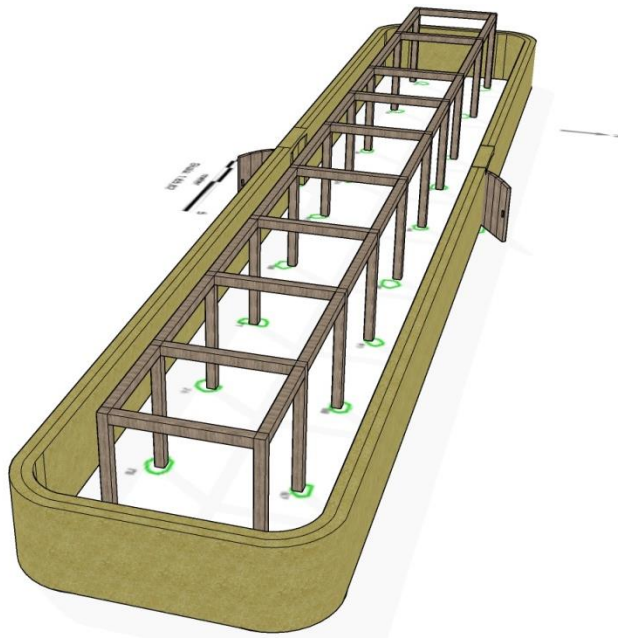

Illustration af jernalderlanghus med forslag til indretning. Tegning: J. Andersen, Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev.

Oversigtsplaner for K1's faseinndeling. Grøn markering: Ældre fase (fase 1). Blå markering: Yngre fase (fase 2).

Rekonstruktionsforslag af langhus K1 i bygningens ældre fase. Øverst: Skitse af vægge, døre og tagbærende stolper set fra NØ. Midten: Skitse set fra NV. Nederst: Skitse set gennem bygningens østgavl. Tegning: A. Mørk, Museum Skanderborg.

Fund (K1): Der blev gjort fund i fire af husets anlæg. Alle fundene (X1, X4, X5 og X6), der alle er keramikfund blev påtruffet i tagbærende stolpehuller. Ét fund var særligt bemærkelsesværdigt: I det tagbærende stolpehul A73, der tilhører K1's ældste fase, fremkom et husoffer i form af en lille treleddet kop: X1.

Foto 50 & 64: Treleddet kop X1 brugt ved husoffer i K1's tagbærende anlæg A73. Tv: Under udgravning. Th: Efter tømning og vask.

Anlægs karakteristika og konstruktion (K1): K1 har i sin ældste fase haft en længde på ca. 32 m, mens bygningen i den yngre fase har været ca. 30 m langt. Bygningen har været knap 6,5 m bred i begge faser. K1 har således haft ca. 200 m² under tag.

K1 har haft to indgange. Indgangene er placeret overfor hinanden på bygningens langsider. De to indgange ligger ikke midt i bygningen, men er lettere forskudt mod vest, således, at der i begge faser har ligget fire tagbærende stolpepar vest for indgang og seks tagbærende stolpepar øst for indgangen. Dermed har bygningens vestlige del udgjort ca. 80 m², mens den østlige del har haft et areal på ca. 120 m². Afstanden mellem den nordlige og den sydlige tagbærende stolperække er let svingende fra ca. 2,3 m på det smalleste sted og til lidt over 3 m, hvor afstanden er størst. I øst-vestlig retning varierer afstanden mellem stolpeparrene mellem ca. 2,5 m og 4,3 m.

De tagbærende stolpehuller er relativt ensartede, mht. form, størrelse og fyld for hver af de to faser. Stolpehullerne er omtrentligt cirkulære eller lettere ovale i fladen. Mens de i profilet er rundbandede med omtrent lodrette eller let skrånende sider. I flere af stolpehullerne sås mørke, ofte relativt veldefinerede stolpespor.

Foto 41: Fladefoto af de tagbærende stolpehuller A76 (tv. fase 2) og A77 (th. fase 1).

De tagbærende anlæg var som oftest regelmæssige og tydeligt afgrænsede i både flade og profil. Anlæggene tilhørende den yngre fase var tydeligst afgrænset. Her var fylden en smule mørkere end i den ældre fase, hvor stolpehullerne undertiden kunne være temmelig diffust afgrænsede fra den omgivende råjord.

Fase	Gennemsnit (cm)		Maks (cm)		Min. (cm)	
	Ø	D	Ø	D	Ø	D
1	44	24	56	30	32	12
2	49	19	71	38	34	1-2*

Tabel over dimensioner for tagbærende stolpehuller i K1. Ø: (største) Diameter. D: Dybde. *Et enkelt tagbærende anlæg (A61), var kun bevaret som en overfladisk rest og således kun 1-2 cm dyb.

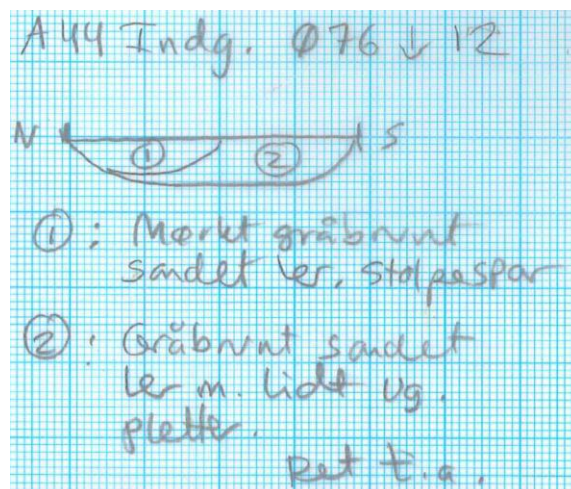

Foto 30: Profil-foto af de tagbærende stolpehuller A38 (tv. fase 1) og A39 (th. fase 2) med opridsning. Det ses, at A39 (fase 2) skærer A38 (fase 1). Det ses også, at begge anlæg har tydeligt afgrænsede stolpespor.

De fire indgangsstolper i K1 var bedst bevaret på bygningens sydside (A40 og A44), mens de to nordlige indgangsstolper (A47 og A48) kun var bevarede som overfladiske "skygger" i undergrunden. Indgangsstolperne havde en noget uregelmæssig aflang form, hvilket formentlig skyldes, at også indgangsstolperne ligesom de tagbærende anlæg har været i to faser. Det var imidlertid ikke muligt at udskille flere faser for indgangsstolperne.

Datering (K1): Langhuset skal på baggrund af hustypen formentlig dateres til overgangen mellem yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder (300-500 e.v.t.). De enkelte keramikfund (X1, X4, X5, X6) der blev påtruffet i anlæg tilhørende K1, synes at støtte denne datering.

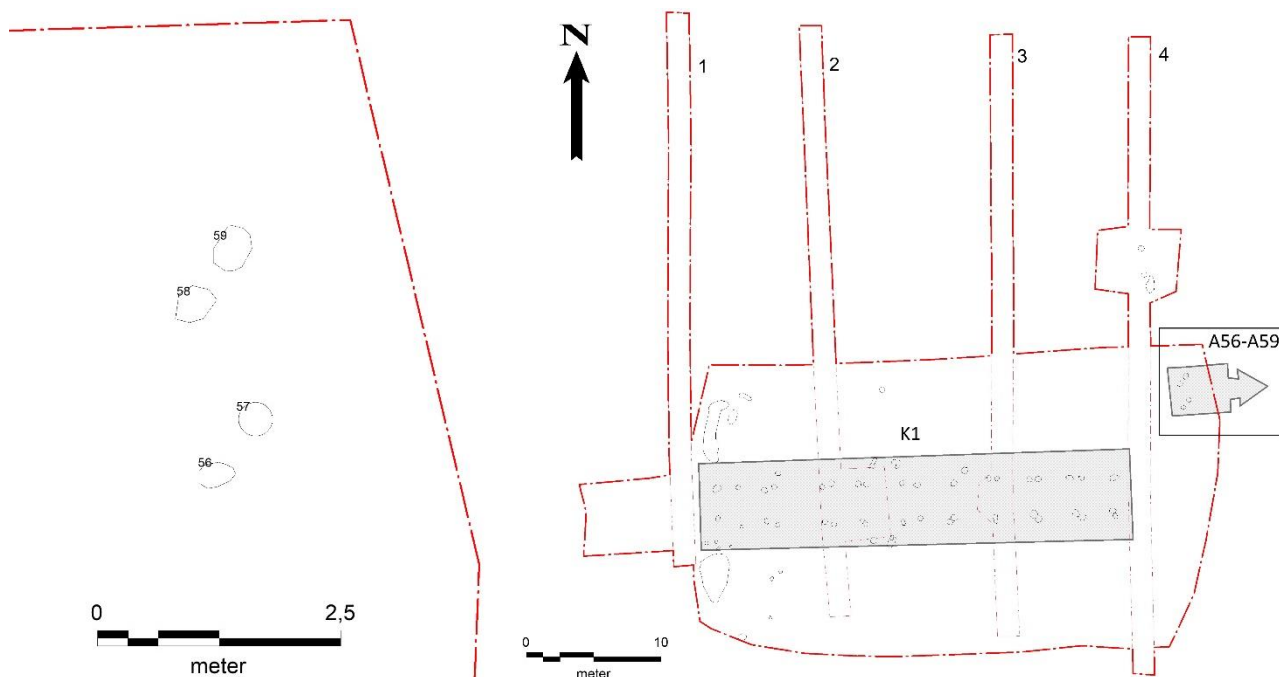
Der blev i alt udtaget 5 jordprøver fra udvalgte stolpespor fra K1's tagbærende stolper: A38, A41, A60, A63 og A71. Budgettet giver mulighed for, at der laves ¹⁴C-datering på én af disse prøver.

Profil-tegning og beskrivelse af indgangs-stolpe A44 – den bedst bevarede af de fire indgangsstolper.

A56-A59 – mulig bygning?

I udgravningens NØ-lige hjørne blev der påtruffet to par sætvisse stolpehuller (dvs. i alt fire anlæg: A56-A59). Anlæggene lå omtrent 6 m NNV for K1's østgavl og var tilsyneladende – ligesom de tagbærende anlæg i K1 – også i to faser. Disse fire anlæg undgik lige akkurat søgegrøfterne ved forundersøgelsen. A56-A59 tilhører muligvis en treskibet bygning, der må fortsætte i østlig retning ind i gravhøjens (160203-22) beskyttelsesområde. At dømme ud fra anlæggenes placering og størrelse kan der være tale om tagbærende stolpehuller til en økonomibygning tilhørende langhuset K1. I så fald vil de sammenhørende tagbærende sæt være: A56/A58 og A57/A59. De sammenhørende par lå ca. 1,8 m fra hinanden. Hvis der er tale om stolpehuller fra tagbærende stolper, har denne bygning haft samme orientering som K1 (Ø-V).

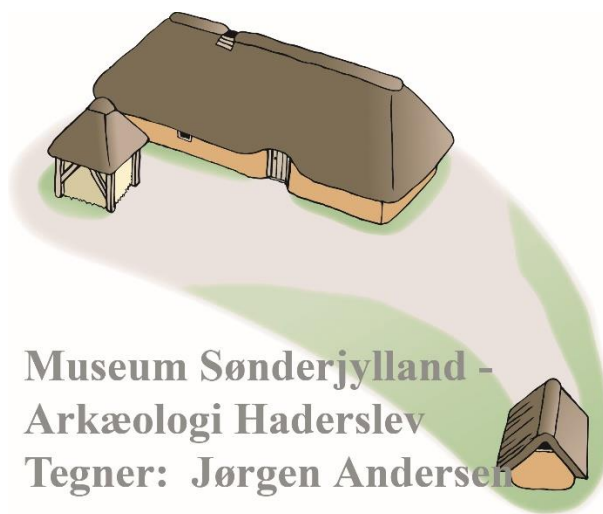
Tv. Udsnit af oversigtsplan med de to mulige tagbærende stolpepar A56/A58 og A57/A59. Th. Oversigtsplan med søgegrøfter og udgravningsfelt, samt med markering af K1 og den mulige konstruktion bestående af A56-A59 i feltets nordøstlige hjørne. Denne (mulige) bygning fortsætter, som pilen angiver, formentlig i østlig retning.

Foto 39: Profil-foto af stolpehul A57.

Foto 40: Profil-foto af stolpehul A59.

**Museum Sønderjylland -
Arkæologi Haderslev
Tegner: Jørgen Andersen**

Eksempel på jernaldergård med tilhørende udhuse.

A18 – Lertagningsgrube

I udgravningsfeltets sydvestlige hjørne – umiddelbart syd for langhuset K1's vestgavl – fandtes udgravningens største anlæg A18. Anlægget, der var dråbeformet i fladen, var 3,6 m langt og 2,3 m bredt og dækkede et areal på 5,6 m². I profil havde anlægget uregelmæssige buede sider og flad, lettere rundet bund. A18, der var 1 m dyb, blev snittet med gravemaskine på den korte led (Ø-V). I denne del af udgravningsfeltet var råjorden særligt lerholdig og lerindholdet i den omgivende undergrund tiltog nedefter. Det er således ikke usandsynligt, at anlægget repræsenterer en lertagningsgrube. Gruben respekterer langhuset K1 og kan således godt være samtidig med bygningen.

Tv: Foto 16: I forgrunden lertagningsgruben A18 set fra vest. AVJ indmåler med GPS. EHZ følger gravemaskinen.

Grube

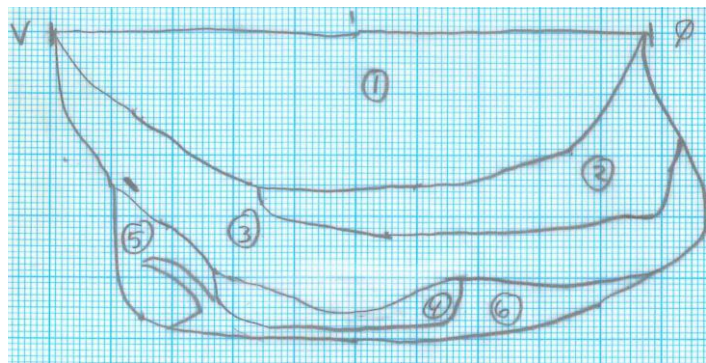
En grube er et større hul i jorden, som kan være brugt til mange forskellige ting - opbevaring, ovn, opgravning af råstof (især ler), affaldsbeholder osv.

Fælles for gruber er, at de tit er fyldt op med affald fra bopladsen. Derfor kan de hjælpe til med at sige noget om, hvad der er foregået netop dér - ud fra det affald, der er havnet i gruben.

Gruberne har nok haft en anden funktion end affaldsbeholder, før de er blevet fyldt op. Denne funktion er i mange tilfælde stadig en gåde. Gruberne kan være brugt flere gange og er almindelige på bopladser.

Tv: Foto 19: Profil-foto af A18.

Th: Profil-tegning af A18.

A18 indeholdt en smule keramik (X3) samt en fint tildannet skeskraber (X2). Keramikken kan formentlig datere gruben til yngre romertid. Skeskraberen, der må være væsentligt ældre end lertagningsgruben, er formentlig endt i gruben ved et tilfælde. Der er i området efterretninger om fund af oldsager fra yngre stenalder (160203-18), og det er ikke usandsynligt at skeskraberen har forbindelse til dette materiale. Desuden blev der i pløjelaget observeret enkelte spredte ukarakteristiske flintafslag, samt enkelte stykker hvidbrændt flint. Disse løsfund blev ikke hjemtaget.

Fund fra lertagningsgruben A18. Tv: Skeskraber (X2), th: Rand- og sideskår (X3).

Fremtidigt arbejde på stedet

Den arkæologiske undersøgelse vest for ejendommen, Emborgvej 66, der omfattede en forundersøgelse af et område på ca. 3000 m²; hvoraf 850 m² efterfølgende blev systematisk udgravet, er afsluttet og området er hermed frigivet til bebyggelse.

Det skal fremhæves, at der er tale om et arkæologisk set særdeles spændende område, og det vurderes på baggrund af undersøgelsens resultater og stedets topografi samt ud fra oldtidslevnernes (gravhøjes og marksystemers) beliggenhed i kulturlandskabet, at der med stor sandsynlighed befinder sig (væsentligt) flere velbevarede bebyggelsesspor og fortidslevn i området.

Endelig bør det understreges, at al jordarbejde indenfor 100 m beskyttelseszonen af gravhøjen (160203-22) fortsat ikke er tilladt uden dispensation.

Foto 37: Oversigtspfoto. Markarealerne syd for udgravningsfeltet. I baggrunden ses Mossø. Til venstre ses skovbrynet af Søslev. Det forventes, at der i dette område befinder sig væsentlige, velbevarede forhistoriske bebyggelsesspor og oldtidslevn.

Museum Skanderborg d. 06-03-2019
Anders Bonde Mørk, arkæolog